

Dr. Rüdiger Ritter

Bremeno universitetas, Vokietija

ANTROJO PASAULINIO KARO IR POKARIO BELAISVIŲ STOVYKLOS VOKIEČIŲ KOLEKTYVINĖJE ATMINTYJE. TYRIMŲ APŽVALGA

Karo belaisvių stovyklos. Vokiečių sąmonėje ši sąvoka siejasi su Josifo Stalino pirmųjų karo belaisvių lageriais. Visų pirma kalbant apie šias stovyklas, derėtų pasakyti, kad vokiečiai ryškiausiai prisimena patį karo belaisvių sugrįžimą į Vokietijos Federacinę Respubliką Konrado Adenauerio valdymo metais. Nors puikiai žinome, kad be J. Stalino lagerių egzistavo ir daug kitų karo belaisvių stovyklų, apie jas vokiečių visuomenėje nebuvo daug diskutuojama. Šiame pranešime norėčiau paminėti keletą išskirtinių ypatybių, susijusių su prisiminimais apie šias stovyklas Vakarų Vokietijoje. Pirmiausia norėsiu pabrėžti, kad Vakarų Vokietijos visuomenėje karo belaisvių stovyklas ilgą laiką gaubė tyla, toliau aptarsiu skirtingų rūšių karo belaisvių stovyklas ir su jomis susijusius prisiminimus ir pagaliau išnagrinėsiu, kodėl prisiminimai apie įvairias belaisvių stovyklas yra nevientisi, o sudaryti iš atskirų dalių. Per Antrąjį pasaulinį karą ir po jo daugelio stovyklų paskirtis buvo keičiama, pavyzdžiui, kai sąjungininkai sutriuškino nacių režimą, tačiau esamos stovyklos ir toliau buvo naudojamos *mutatis mutandis* (atlikus reikiamus pakeitimus).

Po karo įsivyravusi tyla

Tyla, ilgai gaubusi karo belaisvių stovyklas, buvo glaudžiai susijusi su Antrojo pasaulinio karo vertinimu, o dar labiau – su vokiečių kalte. Toliau trumpai apibūdinsiu šį procesą ir tam pagrįsti remsiuosi reikšmingais Aleidos Assmann, Edgardo Wolfrumo ir kitų autorių darbais.

Pokario laikotarpiu prisiminimai ilgą laiką buvo skirstomi pagal žmonių kartas (karo amžininkų ir jų palikuonių prisiminimai) ir skirtingas gyventojų bendruomenes: pavyzdžiui, galima išskirti karių, bombardavusių civilius gyventojus keturiose okupacinėse zonose, sukurtose po 1945 m., pabėgėlių ir iš rytinių Vokietijos teritorijų perkeltų asmenų, „Senajame Reiche“ buvusių perkeltų asmenų, belaisvių, išgyvenusių rytinėje Vokietijos dalyje įrengtose Holokausto mirties

stovyklose, skirtingų antifašistinio pasipriešinimo šalininkų grupių atstovų ir Stalingrado gynėjų prisiminimus. Dėl skirtingų požiūrių susikūrė skirtingos istorinės nacionalinio pralaimėjimo ir naujos politinės pradžios sistemos, prie kurių derinama Antrojo pasaulinio karo istorija ir kuriomis remiantis nusprendžiama, ar karo pabaiga laikytina kapituliacija, ar išsilaisvinimu.

Pirmuosius du dešimtmečius po karo, nagrinėjant šias temas Vakarų Vokietijos visuomenėje, buvo kur kas mažiau kalbama apie pačius karinius veiksmus (išskyrus Stalingradą) negu po Pirmojo pasaulinio karo (šios temos iš esmės apsiribojo žurnale „Landser“ spausdinamomis istorijomis ir išlikusiais kariškių prisiminimais), o labiau buvo nagrinėjamas jų poveikis. Pagrindinės temos buvo gyventojų siaubas, patirtas dėl bombardavimo ir miestų griovimo, gyventojų pabėgimo aplinkybės, žmonių iškeldinimas iš rytinių teritorijų ir kareivių likimas.

Su tam tikromis išimtimis pokario laikotarpiu vokiečiai buvo linkę pasitelkti tris apsaugos mechanizmus, padėjusius jiems atsikratyti kaltės jausmo ir kartu „užšaldyti“ prisiminimus.

Pirmasis mechanizmas, padėjęs palengvinti kaltės jausmą, buvo tylą. Tačiau išstūmimo iš atminties (vok. *Verdrängung*) nederėtų painioti su tylėjimu. Kalbėdamas apie „išstūmimą iš atminties“ turiu omenyje, jog pats žmogus nesuvokia, kad ką nors pamiršo, o tylėjimą laikau tam tikru viešųjų ryšių metodu. Visuomenė puikiai žinojo, ko nenori paviešinti, ir iš bendro siekio nutylėti prisiminimus išsirutuliojo tam tikras elgesys. Pokario metais Vakarų Vokietijos visuomenė buvo lyg nebyliai susitarusi nenagrinėti praeities biografinės egzistencinės patirties požiūriu. Hermannas Lübbe vėliau tai pavadino „viešųjų ryšių tylą“ (vok. *Kommunikatives Beschweigen*).

Antrasis paguodos mechanizmas buvo aukos sindromas. Jo esmę sudarė tai, kad režimas buvo aiškiai atskirtas nuo eilinių žmonių: nusikaltimus darė režimo atstovai, o gyventojai tebuvo aukos. Taigi kolektyvinės kaltės sampratą pakeitė kolektyvinio nekaltumo idėja. Vokiečiai save laikė apgautais, išduotais, užgautais ir įžeistais.

Tylos šydą praskleidė karo amžininkų sūnų ir dukterų karta, gimusi septintojo praėjusio amžiaus dešimtmečio pabaigoje. Ši karta ne tik kaltino tėvus ir ragino juos pasiaiškinti, bet ir atskleidė institucijų veiklos tęstinumą. Tik dabar pamažu pradėdama suvokti į šalį nustumtus ir užgniaužtus senosios kartos prisiminimus.

Jeigu kalbėtume apie praeitį, vokiečių prisiminimų istoriją būtų galima suskirstyti į tris

etapus. Pirmuoju etapu laikyčiau laikotarpį nuo 1945 iki 1957 m. Jį galima trumpai apibūdinti posakiu *Kommunikatives Beschweigen*; šiuo etapu prisiminimai buvo visuotinai nutylimi. Tuo metu svarbiausi buvo du klausimai: reparacijų politika, kurios esmė – atlyginti aukoms padarytą žalą, ir amnestijos politika, taikoma siekiant sugrąžinti buvusius nacistus į visuomenę.

Antrajam etapui, trukusiam nuo 1958 iki 1984 m., buvo būdinga praeities kritika. Šiuo laikotarpiu sustiprėjo nacių nusikaltėlių persekiojimas. Šis etapas prasidėjo 1958 m. Liudvigsburge įkūrus Nacionalistų nusikaltimų tyrimų centrą, o dar svarbesnis buvo didžiulis Adolfo Eichmanno teismo procesas Jeruzalėje ir buvusių Osvencimo koncentracijos stovyklos darbuotojų teismo procesai Frankfurte. Tuo pat metu pasireiškė vokiečių savikritika, susijusi su praeities vertinimu. Šią tendenciją apvainikavo 1968-ųjų kartos asmeniniai ir politiniai įsipareigojimai.

Trečiasis etapas, prasidėjęs nuo 1985 m., yra skirtas atminimui. Šiuo etapu aiškiai padidėjo oficialaus įamžinimo ir atminimo simbolių svarba. Nors atlyginta dar ne visa padaryta žala ir teisinis karo nusikaltėlių persekiojimas toli gražu nebaigtas, vis daugiau dėmesio skiriama simboliniam ženklų ritualui ir žiniasklaidos pranešimams. Šiuo laikotarpiu galima išskirti dvi atminimo politikos kryptis: politiką, siejamą su Helmutu Kohliu, kurios esmė – įvertinti praeitį, ir politiką, siejamą su Richardu von Weizsäckeriu, kurios siekis – išsaugoti praeitį.

Kaip minėjau, atminimo politikos, siejamos su R. von Weizsäckeriu, tikslas – išsaugoti praeitį. Garsioje kalboje, pasakytoje 1985 m. gegužės 8 d., šis politikas, tuometis Vokietijos federalinis prezidentas, pirmą kartą ištarė vėliau ne kartą cituotus XVIII amžiaus chasidų filosofo Baal Shem Tovo žodžius: „Atpirkimo paslaptis – atminimas.“ Taigi diskusijos nuo nugalėtojų ir pralaimėjusiųjų abipusio kaltės atleidimo bei užmaršties perėjo prie aukoms padarytų nusikaltimų ir jų kančių įamžinimo proceso.

Naujasis praeities išsaugojimo etapas prasidėjo po Berlyno sienos griūties. Paaiškėjo, kad šių klausimų aptarimas nebėra vien Vokietijos vidaus reikalas, bet visam pasauliui aktuali tema, o gal netgi integruotos visuotinės sistemos dalis. Per pastaruosius penkiolika metų tapo akivaizdu, kad Osvencimas užima ypatingą vietą žmonijos atmintyje. Osvencimas dabar yra ne mažiau svarbus negu kitas miestas – Hirosima, kurio tragedija praėjusio amžiaus septintajame ir aštuntajame dešimtmečiais vadinta „amžiaus pėdsaku“. Šiuo klausimu nemažai diskutavo ir istorikai. Šiuose ginčuose gimusi tiesa padėjo istorikams suprasti, kad Holokaustas yra savitas reiškinys, atskirtinas nuo gulago lagerių, ir tai sustiprino beveik religinę Holokausto reikšmę žmonijos istorijoje. Šio

nusikaltimo išskirtinumą pabrėžė Danas Dineris, paskutinio praėjusio amžiaus dešimtmečio pradžioje pavartojęs posakį „civilizacijos lūžis“.

Devintojo praėjusio amžiaus dešimtmečio viduryje, kai buvo sugriauta nesutepto Vermachto legenda – paskutinis „neįveiktos praeities“ bastionas, buvo priimtas visuotinis susitarimas užtikrinti reikiamą atminimo įamžinimą, tačiau pastaraisiais metais ėmė reikštis gana keistos ir nerimą keliančios tendencijos. Žiniasklaidoje skelbiamuose pasakojimuose liudytojais buvo išsilaisvinti nuo suvaržyto ir kalte pagrįsto praeities vertinimo bei imta kalbėti ne apie vokiečių aukas, bet apie vokiečius kaip aukas. Kad įvyko radikalus pokytis, tapo akivaizdu išleidus tokius prieštarigus literatūros kūrinius kaip Güntherio Grasso romanas „Krabo žingsniu“, Jörgo Friedrichso knyga „Gaisras“, kurioje išsakyti kaltinimai dėl Vokietijos bombardavimo, arba naujai išleidus *Anonimės* slapyvardžiu pasirašytą dienoraštį „Moteris Berlyne“, pagal kurį sukurtas filmas. Tas pats vyksta ir politiniu lygmeniu: Erika Steinbach pasiūlė įsteigti iškeldintų vokiečių tyrimų centrą, be to, svarbu jau vien tai, kad apskritai buvo grįžta prie vokiečių iškeldinimo klausimo. Apie pastangų vokiečius paversti aukomis mastą (tai būdinga netgi Nacionalistų nusikaltimų tyrimo centrui) galima spręsti iš didžiulės sėkmės, kurios sulaukė Oliverio Hirschbiegelio ir Berndo Eichingerio filmas „Trečiojo Reicho žlugimas“ (2004). Kuriant šį filmą, buvo sulaužytas draudimas filmuose vaizduoti Adolfą Hitlerį, diktatorius buvo parodytas kaip savo iliuzijų ir beprotybės auka, o pats karas ir politinės išdavystės susietos su žmonių vienišumu.

Ką bendra visa tai turi su karo belaisvių stovyklų vertinimu? Karo atminimo proceso eiga padeda paaiškinti, kodėl beveik nieko nebuvo kalbama apie karo belaisvių stovyklas, apie kurias žinota jau seniai.

Šeštajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje žiniasklaidoje buvo išsamiai rašoma apie grįžtančius karo belaisvius, tačiau tai keistai prieštaravo faktui, kad nebuvo kalbama apie pačias stovyklas, kuriose šie žmonės gyveno kone dešimtmetį. Prisiminimai buvo dar gyvi, tačiau beveik visada nustumiami į šalį, į asmeninę sritį. Tai nulėmė socialinė atmosfera, tvyrojusi Vakarų Vokietijoje šeštajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje. Karas ir visa, kas buvo su juo susiję, turėjo būti patraukta kuo toliau nuo visuomenės akiračio. Tuo metu daugelis buvo pragmatiškai susitelkę į „atkūrimą“ ir „ekonominį stebuklą“, taigi nebuvo girdėti jokių viešų kritinių pasvarstymų apie tautos pagrindus ir pačių žmonių prisiminimus. Šeštajame XX amžiaus dešimtmetyje buvo stengiamasi susikurti ramią ir idilišką tikrovę, kuo toliau vejant ką tik išgyventos praeities baisybės.

Jeigu būtų kalbama apie karo belaisvių stovyklas, reikėtų nuodugniai ištirti visas sudėtingas karo aplinkybes ir pripažinti vokiečių kaltę dėl nacių režimo. Vadinasi, būtų tekę kritiškai įvertinti pokario metui būdingas lemtingai skambančias formuluotes, pavyzdžiui, „mus ištiko karo lemtis“.

Karo belaisvių stovyklų rūšys ir jų vertinimas

Vakarų Vokietijos visuomenė pradėjo kritiškai ir įvairiais požiūriais tyrinėti Antrąjį pasaulinį karą, taigi šiame kontekste turėtų būti apsvarstytas ir karo belaisvių stovyklų klausimas. Karo belaisvių stovyklos turėtų būti vertinamos, atsižvelgiant į bendrąjį Antrojo pasaulinio karo ir pokario laikotarpio vertinimą.

Vos pasibaigus karui, sąjungininkai suvarė Vokietijos gyventojus į koncentracijos stovyklas, norėdami parodyti A. Hitlerio režimo padarytus nusikaltimus. Tačiau Vakarų Vokietijos gyventojų psichologinės gynybos mechanizmai buvo itin stiprūs, taigi, nors šie vaizdai kaip prakeiksmas įsirėžė į žmonių protus, tačiau tai nebuvo paskata juos aptarti ir apmąstyti vokiečių kaltės. Savigny buvo tokia stipri, kad kai kuriuose Vakarų Vokietijos visuomenės sluoksniuose buvo imta viešai neigti Holokaustą. Netgi priėmus įstatymą, kuriuo šis apsaugos mechanizmas buvo paskelbtas nusikalstamu ir pavadintas „Osvencimo melu“, nedaug ką tebuvo galima pakeisti, o dešinėsios pakraipos politiniuose sluoksniuose vokiečių kaltė dėl karo ir toliau buvo neigiama.

Panašiai buvo viešai diskutuojama apie vadinamąsias Reino pievų stovyklas (vok. *Rheinwiesenlager*). Tai buvo karo belaisvių stovyklos, kurias Vakarų sąjungininkai įkūrė didelėse atvirose teritorijose, išsidėsčiusiose daugiausia dešiniajame Reino krante. Jose buvo kalinama daugelis sulaikytų vokiečių kareivių. Tankus stovyklų tinklas driekėsi nuo Nyderlandų sienos iki Reino Heseno žemių.

Šios Reino pievų stovyklos sunyko jau pirmaisiais pokario metais ir netrukus pragaišo be pėdsako. Taip atsitiko todėl, kad jose beveik nebuvo įrengta sutvirtintų pastatų, jos tebuvo apjuostos tvora, ten augo keletas krūmokšnių ir buvo pastatytos paprasčiausios palapinės karo belaisviams. Tačiau *Rheinwiesenlager* ne tik fiziškai išnyko be pėdsako, bet ir dingo iš visuomenės akiračio. Pokario laikotarpiu išplėskus Šaltajam karui, Vakarų Vokietija tapo politine Vakarų sąjungininkų drauge. Kadangi daugumą šių stovyklų įrengė amerikiečiai, Vakarų Vokietija ėmėsi tam tikros „savicenzūros“. Bent jau iki prasidedant Vietnamo karui, Vakarų Vokietijos visuomenė neleido sau

pernelyg užsipulti buvusių okupantų.

Dar įdomiau tai, kad pastaruoju metu internete vykdoma dešiniųjų inicijuota kampanija, kuria siekiama pasmerkti Vakarų sąjungininkus, ypač amerikiečius, dėl *Rheinwiesenlager* stovyklose vyravusių nežmoniškų sąlygų. Viena vertus, kai kuriais atvejais siekiant šio tikslo yra visiškai iškraipomi faktai. Tarkime, vokiečiai karo belaisviai pristatomi kaip nekaltai kentėjusios aukos, žiaurėmis ir nežmoniškomis sąlygomis gyvenusios karo laimėtojų stovyklose. Kita vertus, kai kuriais atvejais internete pateikiamas neigiamas *Rheinwiesenlager* vertinimas, kartu pripažįstant ir Vokietijos kaltę.

Faktas, kad ši diskusija vis dar tokia audringa, rodo, kad ši tema ir su ja susijęs apmaudas ilgai slypėjo po tariamai ramiu paviršiumi. Išstisus dešimtmečius apie šiuos jausmus nebuvo galima nė užsiminti, tačiau jie turėjo tam tikrą poveikį. Be to, matyti, kad netgi prabėgus daugeliui metų aukų patirtis tebėra gyva, nors ši patirtis perteikiama ne ją išgyvenusios kartos, o karo amžininkų ainių lūpomis. Nors Vakarų sąjungininkai įtvirtino tam tikrą mąstymo būdą ir požiūrį į praeitį, tačiau jiems nepavyko ištrinti senų nuoskaudų ir paskatinti vokiečius kritiškai įvertinti faktus.

Iš nuotrupų sudėlioti prisiminimai

Sugriovus Berlyno sieną, Antrojo pasaulinio karo atminimo įamžinimas tapo visuotinę reikšmę Europai turinčiu reikalu. Senojo žemyno tikslas – surinkti skirtingus nacionalinius pasakojimus apie Antrąjį pasaulinį karą ir iš jų, kaip iš plytų, sumūryti bendrą Europos tapatumą. Tačiau siekiant šio tikslo, netrūkusi kilo problemų. Paaiškėjo, kad neįmanoma tiesiog sudėlioti atskirų pasakojimų vieną prie kito ir taip sukurti bendrą sutartinį Europos pasakojimą. Šalių istorijos yra ne tik akivaizdžiai atskiros, bet ir tiesiogiai prieštarauja viena kitai. Ši problema paaiškėjo ėmus diskutuoti apie tai, kada prasidėjo ir baigėsi Antrasis pasaulinis karas. Vokiečiams atrodo savaime suprantama, kad šios datos yra 1939 m. rugsėjo 1 d. ir 1945 m. gegužės 8 d., tačiau daugelio kitų šalių gyventojų nuomonės dėl karo pradžios ir pabaigos datų skiriasi, todėl, remiantis įvairiais požiūriais, tie patys istoriniai įvykiai vertinami visiškai skirtingai.

Tai turi reikšmę ir vertinant karo belaisvių stovyklas. Pabrėžtina, kad po karo buvo pakeista daugumos stovyklų paskirtis, tai yra nugalėtojai daugeliu atvejų išlaisvino vokiečių kalintus karo belaisvius, tačiau pačių stovyklų nepanaikino ir jose apgyvendino vokiečius karo belaisvius. Taip

dažniausiai buvo elgiamasi vien praktiniais tikslais dėl visuotinio nepritekliaus – tiesiog nebuvo lėšų naujai infrastruktūrai įrengti. Taigi tai, kad naujieji valdytojai pakeitė esamų stovyklų paskirtį, veikiau buvo taisyklė, o ne išimtis.

Dėl šių priežasčių neišsirutuliojo vienintelė bendra karo belaisvių stovyklų prisiminimų istorija, o turime tik atskiras prisiminimų nuotrupas. Įvairios aukų grupės karo įvykių atminimo vietose įrengė atminimo simbolius, ir kiekviena – savus. Be to, svarbų vaidmenį atlieka ne tik aukų, bet ir jų persekiotojų prisiminimai. Todėl karo belaisvių stovyklos dėl pačios savo esmės yra sudėtingos atminimo vietos, ir su jomis susijusius prisiminimus sudaro kartais vienas kitam prieštaraujantys elementai, turintys skirtingą reikšmę kiekvienai jas prisimenančiai žmonių grupei.

Tai įtaigiai parodo Macikų pavyzdys.

Memelio sritį (vok. *Memelgebiet*) naciai laikė teisėta Reicho teritorija, taigi Antrojo pasaulinio karo metais čia vyravo kitokia padėtis negu likusioje Lietuvos dalyje. Šilutės rajone esančiame Macikų kaime 1939 m. naciai įkūrė stovyklą lenkų karo belaisviams kalinti. 1942 m. jie pertvarkė šią gana mažą stovyklą į gerokai didesnę, pavadintą *Stalag Luft VI*. Jau vien iš pavadinimo matyti, kad šios stovyklos paskirtis – kalinti numuštų lėktuvų pilotus. Vokietijoje buvo įrengtos šešios *Stalag Luft* stovyklos, ir ši, paskutinė, buvo įkurta tolimiausiame Reicho kampelyje.

Dar viena būdinga Macikų stovyklos ypatybė buvo ta, kad dauguma čia kalintų žmonių buvo Vakarų šalių kariškiai: tai buvo vienintelė vieta Lietuvoje, kurioje gyveno tiek daug britų ir amerikiečių karių, o kai kurie jų čia atsisveikino su gyvybe (iš maždaug 10 000 čia laikytų belaisvių daugiau kaip 9 000 buvo britai, kanadiečiai ir amerikiečiai lakūnai, o antra didžiausia grupė buvo lenkų karo belaisviai – apie 300–500 žmonių). 1944 m. rudenį stovykla ir joje kalinti belaisviai buvo evakuoti iš Macikų.

Tačiau stovyklos veiklos pertrauka buvo itin trumpa: 1944 m. pabaigoje ji vėl ėmė veikti. 1945 m. ji pateko į NKVD „globą“ ir buvo pavadinta GULAG-3. 1944–1947 m. čia buvo laikomi vokiečiai karo belaisviai. Tačiau net ir iškėlus iš Macikų paskutinius vokiečius, stovykla nebuvo uždaryta: 1948–1955 m. joje buvo kalinami ir mirties bausme baudžiami „sovietinio režimo priešai“ (žinoma, dauguma jų buvo Lietuvos gyventojai). Ir tik 1955 m. šioje vietoje vykdytos žiaurybės liovėsi. Ši vieta paskendo užmarštyje, nes dėl sudėtingos istorijos Macikų stovykla nebuvo sovietams tinkama atminimo įamžinimo vieta. Septintajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje ar

aštuntojo dešimtmečio pradžioje dauguma stovyklos pastatų buvo sugriauta ir jų vietoje įrengtas pensionas senyviems žmonėms, turintiems proto negalią. Tik 1990 m. buvusi stovykla vėl buvo prisiminta. Nuo 1995 m. ji paskelbta valstybės saugomu istorijos paminklu. 2000 m. čia buvo pastatyta įvairių memorialų, ir Macikai tam tikra prasme tapo „tarptautine“ vieta.

Šilutėje (vok. *Heydekrug*) buvo įsikūrusi centrinė NKVD stovyklos Nr. 7057 administracija. Iš šios vietos buvo valdomos kelios karo belaisvių stovyklos. Viena iš šių stovyklų buvo įrengta Macikų kaime (vok. *Matzicken*), šiandien priklausančiame Šilutės seniūnijai. Čia mirę karo belaisviai buvo palaidoti masiniuose kapuose netoli stovyklos. Deja, mirusių belaisvių skaičiaus nebegalima tiksliai nustatyti.

Liaudies sąjungos prašymu 2001 m. Lietuvos Respublikos kultūros ministerija parengė ataskaitą apie vokiečių karo belaisvių kapinių, įrengtų buvusiuose Memelio srities Šilutės ir Klaipėdos (vok. *Memel*) miestuose, būklę. Atlikus vietovių apžiūrą ir archyvinių dokumentų tyrimą, buvo nustatyta, kad išliko vienintelės kapinės Macikuose. Be vokiečių, rusų ir kitų tautybių karo belaisvių (iki 1945 m.), Macikuose buvo palaidoti ir Lietuvos civiliai internuoti asmenys (apie 1948 m.).

1991 m. savivaldybės iniciatyva visa teritorija buvo aptverta. 2003 m. gegužę Vokietijos ginkluotųjų pajėgų (vok. *Bundeswehr*) atstovai ir Parovo jūrų technologijų mokyklos grupė vokiečių kapines sutvarkė ir apsėjo žole. Kapinių vidury buvo pastatytas aukštas medinis kryžius. Kapų zonas žymi kryžių grupelės.

Šiandien visi šie prisiminimai gyvuoja vieni šalia kitų. Macikų prisiminimų nuotrupas pavyko sudėlioti į bendrą „mozaiką“ ir iš daugybės atskirų dalių sukurti vieną atminimo įamžinimo vietą. Tačiau šios vietos istorija vis dar nėra iki galo papasakota, nes ją privalu įvertinti daugiopu požiūriu, aprėpiant visas susijusių skriaudikų ir jų aukų grupes. Tai gana sudėtingas uždavinys, svarbus ne tik mokslininkams istorikams, bet ir istorijos mokytojams bei švietimo specialistams. Jeigu apribosime prisiminimus, susijusius su tokia vieta kaip Macikai, vadinasi, mėginsime suklastoti istoriją.